

УДК 369.54:338.24.021.8

**О.М. Соломка**, канд.екон.наук,  
Національний університет харчових  
технологій  
**O. Solomka**

**ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕНСІЙНОГО  
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ**

**THE WAYS OF RISING OF EFFICIENCY OF THE PENSION  
PROVIDING: WORLD TENDENCIES**

*Досліджено проблеми формування, реформування та функціонування світових пенсійних систем в сучасних умовах. Запропоновано низку напрямків підвищення ефективності пенсійного забезпечення в Україні.*

**Ключові слова:** *соціальний захист, ефективність пенсійного забезпечення.*

*The problems of forming, reformation and functioning of the world pension systems in modern terms are explored. The row of directions for rise of efficiency of the pension providing in Ukraine is offered.*

**Key words:** *social protection, efficiency of the pension providing.*

**Вступ.** Необхідність перетворень в системі доходів населення і соціального захисту пов'язана із загальносвітовими тенденціями у сфері праці і демографічною ситуацією, що погіршується.

Будь-які структурні зміни не повинні поглиблювати наявні суперечності і проблеми, тому подальше реформування української пенсійної системи має базуватися на ґрунтовних наукових напрацюваннях і потребує врахування світового досвіду.

Дослідження проблем соціального захисту населення як одного з аспектів розвиненої ринкової економіки займають важливе місце в роботах численних учених і практиків в економічно розвинених країнах, в діяльності Міжнародної організації праці, Європейського союзу, Ради Європи, міжнародних фінансових організацій, таких як Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Міжнародний валютний фонд.

Загальнотеоретичні основи формування і розвитку соціальної держави і системи соціального захисту населення закладені в роботах класиків економічної думки – А. Сміта, Дж. Кейнса, Ф. Хайєка, М. Фрідмена, Дж. Бьюкенена, А. Маршалла, А. Пігу.

Проблеми формування та функціонування пенсійного забезпечення як елемента системи соціального захисту населення в умовах ринкової трансформації розглядали в своїх роботах такі вчені: С. Архієреєв, А. Бабіч, Н. Барр, В. Баскаков, В. Геєць, Є. Гонтмахер, Г. Задорожний, Е. Лібанова, О. Палій, В. Роїк, С. Тютюнникова та інші.

Залишається відкритим питання щодо шляхів підвищення ефективності пенсійного забезпечення, яке виступає основним інструментом соціального захисту населення від ризиків старіння та інвалідності в умовах глобалізації та демографічних змін (постаріння населення, низької народжуваності тощо). Таким чином, зазначена наукова проблема вимагає подальших досліджень за сучасних умов.

**Постановка завдання.** Метою даного дослідження є економічний аналіз розвитку і функціонування світових пенсійних систем, а також пошук шляхів подальшого ефективного і системного реформування пенсійної системи України, спрямованого на забезпечення рівня життя людей похилого віку та інших категорій громадян, які втратили працездатність, адекватного їх життєвим потребам, створення дієвих механізмів захисту прав та інтересів таких громадян; забезпечення стабільного функціонування та прозорості пенсійної системи.

**Результати.** Формування систем пенсійного страхування і соціального забезпечення пов'язане із затвердженням індустріальної моделі соціально-трудових відносин і відповідно з потребою в особливій системі захисту від соціальних ризиків старості, інвалідності і втрати годувальника.

Можна виділити декілька основних можливих способів матеріального забезпечення людей похилого віку.

### Способи матеріального забезпечення людей похилого віку

| Способи матеріального забезпечення людей похилого віку | Загальність, гарантованість                             | Достатність коштів                                                          | Переваги                                        | Недоліки                                                            |
|--------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|
| 1. Продовження роботи                                  | Для працездатних                                        | У цілому - так                                                              | Вигідно для суспільства з фінансової точки зору | Складно для працездатних, позбавляє коштів непрацездатних           |
| 2. Забезпечення за рахунок родини                      | Для тих, хто мають родину і нормальні сімейні відносини | У цілому - так                                                              | Вигідно для суспільства з фінансової точки зору | Залежить від наявності родини, відносин у родині і сімейних доходів |
| 3. Індивідуальні заощадження                           | Крім малозабезпечених і тих, хто втратив внески         | В залежності від розміру заощаджень і тривалості життя в працездатному віці | Вигідно для суспільства з фінансової точки зору | Реальний розмір забезпечення залежить від тривалості життя          |
| 4. Пенсійне забезпечення                               | У цілому - так, але за певних умов                      | Як правило, на мінімальному рівні                                           | Соціальні гарантії для всіх                     | Важкий фінансовий тягар для суспільства                             |

Реалізація зазначених в таблиці способів матеріального забезпечення визначається цілим рядом факторів – як особистих (стан

здоров'я, працездатність, вибір професії тощо), соціально-культурних (історичні традиції турботи про літніх людей, збільшення частки самотніх і старих в результаті війн тощо), так і економічних (рівень розвитку економіки і добробуту населення, інфляційні процеси тощо).

В. Роїк зазначає, що ступінь підтримки літніх людей свідчить про зрілість суспільних відносин, глибинні архетипи яких базуються на принципах взаємної підтримки людини людиною, відповідальності поколінь [4, с. 12].

Аналіз стану пенсійного забезпечення країн світу показує, що воно займає провідне місце в доходах літніх людей у розвинутих країнах. Так, до групи одинадцяти найбільших пенсійних ринків світу входять наступні країни: Австралія, Канада, Франція, Німеччина, Гонконг, Ірландія, Японія, Нідерланди, Швейцарія, Велика Британія та США. Їх пенсійні активи складають 85 % усіх пенсійних активів світу. Зокрема, пенсійні ринки США, Японії та Великої Британії є найбільшими і складають 61 %, 13 % та 9 % відповідно до загального обсягу пенсійних активів світу [1].

В той час у слаборозвинених економіках зберігається традиційний підхід, відповідно до якого задача забезпечення людей похилого віку вирішується в рамках однієї родини. Окрім того, офіційні пенсійні системи слаборозвинених країн та країн, що розвиваються, охоплюють відносно невелику кількість людей, пенсійні накопичення дуже часто виплачуються до досягнення пенсійного віку або у формі одноразових виплат недостатнього розміру. Для порівняння, згідно звіту Світового банку „Погляд на пенсійні системи країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону”, в країнах ОЕСР в середньому 70 % працюючого населення мають право на пенсію, у той час, як у країнах Південної Азії – тільки 7,5 %, а у Східно-Азіатських країнах – 18 % населення. Небагато країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону пропонують соціальні пенсії для забезпечення пенсійного доходу на рівні прожиткового мінімуму для тих осіб, які не були учасниками офіційних пенсійних систем [3].

Розвиток світових пенсійних систем і характер їх реформування обумовлений зрушеннями в соціально-демографічній структурі населення, змінами рівня його добробуту (доходів), а також умов внутрішньої і міжнародної конкуренції.

Як відомо, двома найголовнішими компонентами соціального забезпечення, є соціальне страхування і соціальні допомоги.

Розглядаючи бідність як відсутність можливостей, слід відмітити, що задоволення основних потреб і розширення можливостей підвищує у людей шанси на трудовлаштування, сприяє зміцненню сім'ї і єдності суспільства, а також зменшує потребу. Люди не можуть сприяти підвищенню суспільного і особистого добробуту, якщо вони позбавлені відповідних можливостей і не можуть добитися задоволення своїх базових потреб. Це виправдовує державне втручання в подібні справи і фінансування медичних і освітніх послуг, а також оплати житла і продуктів харчування. Механізми соціального забезпечення здатні зіграти важливу роль у фінансуванні і доступності цих послуг. Соціальному страхуванню часто належить істотна роль у фінансуванні охорони здоров'я, а державні субсидії здатні підвищити доступність продуктів харчування, освіти і житла. Головна функція соціального страхування – допомогти людям у разі різних непередбачених обставин, уникнути боргів і зробити домашні витрати більш передбаченими. Головні функції соціальних допомог, що виплачуються за рахунок податків, – допомагати домашнім господарствам не мати боргів і оплачувати наперед передбачені витрати.

З одного боку, в Україні має місце тенденція до зменшення частки заробітної плати в структурі доходів населення, тоді як частка соціальних допомог та інших поточних трансфертів зростає. З іншого – модель бідності, що склалася в Україні, є перш за все результатом низького рівня доходів від зайнятості.

Необхідно відмітити, що в Україні лише кожне п'яте домогосподарство серед отримувачів пільг є бідним (20,6 %), хоча по країні частка бідних становить 27 %. Бідні домогосподарства рідше отримують пільги порівняно з небідними (42,1 % проти 51,1 %), а також мають менший зиск від цієї програми – отримують у середньому на рік 431,2 грн. на одне домогосподарство проти 777,3 грн. серед небідних. Більшість програм соціальної допомоги населенню побудована переважно на засадах приналежності до певної категорії незалежно від доходу [2, с. 182].

Ще одна тенденція в сфері пенсійного забезпечення багатьох країн ЄС – посилення умов надання пенсій, зокрема за рахунок збільшення трудового стажу.

У той же час, практична реалізація пенсійних реформ зіткнулася з серйозними проблемами. Як і було слід чекати, питання про підвищення пенсійного віку виявилось вельми чутливим для суспільства. Звідси зростання соціальної напруженості, що вилилося в соціальні зіткнення і масові протести у Франції в жовтні 2010 р.

На жаль, поспішне введення накопичувальних систем в Україні за відсутності необхідної фінансової і інвестиційної інфраструктури, а також необхідної проінформованості населення може принести негативні результати.

В макроекономічному плані між розподільчими і накопичувальними пенсійними моделями з погляду рівня забезпечення пенсіонерів різниці фактично немає, бо у будь-якому випадку основним питанням залишається розподіл доходів між активним населенням і пенсіонерами. Якщо зростають пенсійні доходи, відповідно збільшується навантаження на активне населення. Кількісно вона виражається в частці витрат на пенсійне забезпечення у ВВП. Її зниження може означати тільки одне – зниження рівня доходів пенсіонерів. В цьому значенні головним є те, щоб в суспільстві зберігалися умови, які забезпечують економічне зростання

на основі підвищення продуктивності праці, і не порушувався соціальний характер розподілу доходів.

**Висновки.** Трансформація економічних і соціальних відносин, яка пов'язана з докорінною перебудовою соціально-економічного укладу суспільства, суттєво відбивається на стані добробуту населення.

Як показує досвід західноєвропейських держав, існування продуманої політики доходів не тільки дозволяє поліпшувати добробут громадян, розширяє і зміцнює трудові ресурси країни, але і сприяє економічному зростанню і стабілізації політичної та соціальної ситуації в країні.

Зокрема, на ситуацію з доходами населення впливає

- глобалізація ринків праці, товарів і капіталу;
- зміна пріоритетів в розміщенні фінансових активів , а саме – збільшення інвестицій у фінансові активи і зниження обсягів коштів, що направляються на розширення реального сектора економіки. Це, в свою чергу, негативно впливає на обсяги реального сектора виробництва, зменшуючи ресурси, що направляються на заробітну плату і всі види соціального страхування;
- зміна соціально-трудових відносин, оскільки знижується частка зайнятих на умовах постійного найму і все ширше застосовуються гнучкі і неповні форми зайнятості – тимчасова і часткова.
- старіння населення тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає в узагальненні зарубіжного досвіду формування пенсійних систем і порівнянні основних принципів політики доходів в розвинених країнах та історичного досвіду з тими, що існують в державах з перехідною економікою. В свою чергу це дозволило сформулювати пропозиції щодо шляхів підвищення ефективності пенсійного забезпечення в Україні.

Розв'язати зазначені в роботі проблеми дозволить лише комплексний підхід, що поєднуватиме наступні напрямки:

- структурні реформи ринку праці (підвищення мінімальної зарплати, зменшення поляризації заробітної плати і доходів, зменшення навантаження на фонд заробітної плати для роботодавців, виведення заробітної плати із тіні тощо);

- економічні реформи, які будуть направлені на стимулювання конкуренції і іновацій, а також на збільшення темпів зростання продуктивності праці;

- адаптація вже існуючих соціальних механізмів до ринкових відносин і їх розвиток в нових умовах;

- заохочення розвитку недержавних пенсійних фондів.

Від вирішення задачі формування ефективної системи пенсійного страхування і забезпечення залежить досягнення гідної якості життя населення.

### Література

1. Міжнародні тенденції: ринки доводять надійність диверсифікації // Міжнародний пенсійний вісник USAID. – 2009. – №2. – С. 1.

2. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця та ін. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

3. Організація економічного співробітництва та розвитку: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.oecd.org>.

4. Роик В. Как заработать достойную пенсию // Человек и труд. – 2009. – №2. – С. 12-15.

Надійшла до редколегії 15.04.2011 р.

\Соломка О.М.\

*Стаття рекомендована до друку д-ром екон. наук, проф.  
А.О. Заїнчковським*

